Ярослав ІВАШКЕВИЧ

НОВЕЛА

З польської переклав Віктор ГУМЕНЮК (Сімферополь)

Юліанові Стрийковському

Всім, хто пише, здавна відомо про існування певних слів-ключів. Прочитавши їх чи почувши, відкриваєш цілий каскад переживань. Хтозна, може, смак того тістечка під назвою "мадлен" відімкнув перед Прустом безкраю прірву часу. Мені здається, це радше саме слово "мадлен" прорвало гатку споминів.

Нещодавно я знову пережив дивну пригоду. Прочитав слово "сни" в дещо химерній конфігурації: "Лілові сни в малих дзбанках стояли на вікні". То схибив перекладач. В російській слово "сон" часто вживається замість сполучення "сон-трава" на позначення вкритого пушком лілового квіту, який щедро ряснів у часи моєї молодости, як і в часи Віктора Некрасова, в при-київських лісах і, напевно, донині заквітає там навесні. В минулих часах щедрі улови сон-трави бували в лісах Пущі-Водиці. Тоді ще таких полювань не обмежували заборони, що запобігають цілковитому винищенню сон-трави (як це сталося, наприклад, у лісах приваршавських), тож додому привозилися величезні букети цих квітів, оскільки ж вони мали коротенькі стебельця, ставили їх або в низьких вазочках, або попросту в глибоких тарілках.

Але й слово "сни", незалежно від неточної назви квітів, викликало в мені спомин про пісню Ріхарда Вагнера, з якою пов'язані інші, цілком інші події моєї молодости. "Сни" Вагнера

— "Die Träume" — чудовна млиста Пісня ночі постала з чистих, не перетворених ще тем "Трістана" та присвячена Матильді Весендонк в найвищім пориві Вагнерового кохання. Сповнена хмар і дерев, пахощів з-над швейцарського озера й тих таємничих проникливих обрисів, які являє лише музика.

Буття набуває тут такої досконалої форми, яка у Вагнера більше ніколи не траплялася, хоч уся його творчість була одним прагненням — вловити, явити буття, буття музики, буття сну. Die Träume.

Є в цій пісні щось від пухнастого весняного квіту.

Ддя мого оповідання важливий ще один "пристрій". Це улюблена моя світлина, замкнута в криївках старого альбому. Нині вже ніхто не знає, що являє, а власне, що означає це фото. Я зробив його позиченим апаратом тієї весни, коли ми всі втрьох замешкали в подружжя С. у Пущі-Водиці. Вони мешкали там стало у своїх кревних, а я оселився тимчасово, на кілька тижнів, поки моя мама, зайнята переїздом з помешкання в помешкання, виїхала до мого брата на цукроварню десь за Дніпром. На світлині цій сидять двоє моїх приятелів у гімназійних шинелях, видно, що сонячно, але не дуже тепло, дерева ще голі, все листя на землі, і хлопці сидять на торішньому листі. Поруч на розстеленій хустці — великий оберемок сон-трави. Обидва гімназисти дивляться на щось ніби в очікуванні. Може, очікували весни, принаймні такий вираз на їхніх обличчях. Ромкові минає сімнадцятий, а Стасю — вісімнадцятий. Може, навіть більше, бо сидів по два роки в кількох класах. Вус у нього проступає та борода, яку, леле, рідко голить. Ходили довго голим лісом і збирали ці квіти. Гарні, дорідні, всередині темніші й оздоблені короною тичинок, а зовні, як звірятка, оброслі пушком, неначе мишки з ліловими писочками.

Ходили довго, кілька годин, лісом, намагаючись триматися один від одного на певній відстані. Удавали, ніби нас нічого не обходить, ми лише втішаємося весняним днем. Додому не хотілося вертатись, там такий нелад і нас радше спроваджено. Бо завтра в Лізи весілля. І нас це начебто й не обходило.

В якусь мить затримались, і я їх фотографував. Усілися на землі. Стась казав, що такий шар листу, який укрив землю, замінює плед. Я хитав на те головою, бо земля все ж була вогка, а Стась наприкінці зими серйозно хворів.

В останніх днях лютого мав кровотечу в легенях і пролежав три тижні. Тепер усе було гаразд і температура вдень майже не піднімалась, але я вважав, що не слід жартувати. Я перебрався до подружжя С. саме наприкінці хвороби Стася, намагався його "виходжувати", як то вміли робити мої сестри, але ці зусилля були дуже нездалі. Я брався читати вголос, в той час як його дратували найменші звуки, оповідав епізоди свого життя, але він тим виразно нудивсь, навіть дратувався. Зауважив, що можу з ним розмовляти лише на одну тему — про музику. А власне кажучи, не про музику, але тільки про пісні, яких співала Ліза. Коли я заводив про це мову, вид Стася яснів. Його завше вкривав персиковий рум'янець, дуже незвичний як для юнака. Коли я говорив про пісні Лізи, про манеру її співу, виразність, рум'янець той крутішав і ставав темно-червоним, що псувало ніжне лице Стася, але мене дуже забавляло.

Тож я прагнув розводитися на цю тему якнайдовше, зупинятись на всіх незначних нюансах, аналізувати мало не кожну ноту, аби тільки мати можливість спостерігати поступове згущення того рум'янцю та поширення догори щік аж під самісінькі очі. А очі мав Стась невеликі, сірі, предивного виразу. В них жила вся його молодість, кмітливість, принада.

Я вигадував найрізноманітніші приключки, аби тільки говорити про Лізу й оглядати той дивний рум'янець. Боявся, що Стась врешті збагне, що роблю це навмисне. Але він цього не зауважував, хапався за простягнуту до нього тему та починав і тішитись, і хвилюватись, і, що найважливіше, шарітися.

Тепер я застерігав його: не сиди на вогкій землі. Роман притакував — "так", "так", мовляв, то дуже небезпечно, і сам сідав поруч з квітами й Ста-сем. При тім ніби дослухався до якогось знаку чи співу півня. Може, де й співали півні. За лісом. Бо ж було парко і ніби збиралося на теплий весняний дощ.

— Одразу після дощу заквітнуть анемони,— мовив Стась.

— Так, але нам зараз потрібні квіти. Зрештою цей сон,— Роман вжив скорочену назву,— не зле виглядатиме з низьких дзбанків, розставлених на всьому столі.

— Вони на ніч закриються,— сказав я.

— Так, але вдень розкриються знову. Шлюб саме в полудень, до столу сядемо десь коло другої. Ну, може, трохи раніш. Квітки тоді вже розкриються.

— Буде дуже гарно,— сказав я.

І власне тоді вони задумались і почали дивитись ліворуч, наче ось із лісу мав хтось надійти. Я одійшов на кілька кроків і їх сфотографував. Але вони непорушно сиділи далі, так як сидять донині на цій світлині.

— Так тихо,— я сказав.

— Ага,— мовив Стась, не обертаючись до мене. — Це так перед дощем.

— Треба йти,— сказав Роман. — Додому неблизько.

Але ми ще довго там сиділи. Справді, вдалині співали півні. Там, де садиби Пущі-Водиці.

Врешті Стась закашлявсь.

— Ходімо,— мовив і спроквола підвівся.

Додому йшли з півгодини. І Стась, і Роман доводилися подружжю С. небожами, тільки Стась по сестрі пана С, а Роман — по сестрі пані С. Обидва були сироти. З найранішого дитинства виховувались у цій дивній дерев'яній віллі з басейном перед ґанком.

У басейні стояв металевий бусол. Це був колись водограй, тоді, з дзьоба бусол випускав струмінь води вгору, але зіпсувався так давно, що ніхто не пам'ятав його в дії. Принаймні ніхто з нас, хлопців. Ліза була старша, вона, може, пам'ятала.

В домі все було шкереберть. Наше повернення з лісу викликало загальне невдоволення.

— Вже й прибігли? — мовила Ліза. — Тільки заважатимете.

— Але ж ми хочемо допомогти,— сказав Роман.

Усі знали, що Роман закоханий *у Лізу. Неспроможний був таїти свого дитинного почуття. Вже сам погляд, яким дивився на кузину, був досить промовистий. При тім вони сперечалися

без перестанку, про все: про обід, про пісні Лізи, про школу Романа, про погоду, про вітер. Досить було Лізі сказати "чорне", як Роман казав "біле". А потім вечорами мирилися. Роман, ідучи спати, промовляв тихим голосом до Лізи "перепрошую" і цілував її в руку. Виникало враження, що всі суперечки вчиняв лиш на те, аби мати цю мить вечірніх перепросин. Може, насправді так було.

Ліза вже кілька літ ходила заручена з Казем. То був поважний землевласник з-під Житомира. Високого зросту, дуже елегантний, з великими вусами, неймовірно старий: мав тридцять літ, на дев'ять років старший від Лізи. Тепер нарешті надійшла вирішальна мить: Ліза виходила за нього заміж. Факт цей не зовсім укладався нам у голови. Ми не могли собі уявити, як ото Ліза виїде з Пущі-Водиці до Житомира з цим таким геть чужим типом, котрий навіть говорив не зовсім так, як мешканці дерев'яного дому з буслом; що спатиме в однім ліжку з цим стариганем Казем. Вже вечорами не співатиме пісень, а зрана не вправлятиметься в гамах, арпеджіо, інтервальних стрибках, що я страшенно любив, хоч і подружжя С., і обидва хлопці радше нарікали на ті консерваторські вправи.

Весілля мало бути "на всю губу". Прибували найдальші свояки подружжя С. і, звичайно ж, родичі Казя, яким слід було догодити. Тож гармидер стояв у домі неймовірний. Усі меблі переставлялися. З запалом натирались підлоги у великих долішніх покоях.

Ліза з вдячністю прийняла ті снопи квітів, що ми їх принесли, і миттю помістила в низенькі склянки, тут же порозставляла на фортепіано у вітальні, довкола великої світлини Романових батьків. Родинні світлини Стася погубилися десь у переїздах та переселеннях. Я не знав, яка була його мати, хоч це мене цікавило. Стась пам'ятав її й під час хвороби розповідав мені

про неї. Уявлялося, що Стась схожий на свою матір. Зрештою пані С. потвердила це моє уявлення.

Подали нам досить пізно щось перекусити, і то у вітальні, бо в їдальні ше підлога не висохла. їли щось нашвидкуруч зладжене, докладаючи хлібом з маслом. За столом зробилося раптом весело. Сміялися без жодної причини, як то звичайно буває, коли у всіх на душі сумно. Казьо був теж, і його присутність нас усіх гнітила, хоч сам він був у доброму гуморі та оповідав сільські анекдоти з-під Житомира.

Найбільше веселився Роман, сміявся без угаву, навіть коли не було з чого. Коли його так розбирав сміх, Ліза відхилялася на своїм місці і ніби трохи лячно дивилася на нього. Але потім і вона віддавалась веселощам.

Під час нашого підвечірку почався дощ. Хмара найшла несподівано, перші великі краплі лунко впали на дах — а потім заструміло по всьому даху вілли. Треба було зачиняти вікна, за якими розпростерлись теплі ниті дощу. Струмені, мов удари списів, сягали лона землі, і там вибухали брості піску й води, але врешті й шум дощу став монотонним, і земля спокійніше приймала ці удари. Одноманітний шерех перейшов у тишу. І всі зраділи цьому теплому дощу.

— Я ж казав, що буде дощ,— мовив Стась.

— Нічого ти не казав, то я казав про дощ,— заперечив Роман.

Я дивився, як оксамитовий рум'янець на обличчі Стася стає інтен-сивнішим і поширюється під самі вічі. Страшенно любив це явище.

— Не можеш не перечити,— мовив Стась.

— Добре, що нарвали сон-трави, після дощу геть стулила пелюстки,— сказав я.

— Чудові квіти,— відгукнулася пані С.

— А анемон ще нема,— зітхнув Стась.

— Я замовив білі квіти в місті,— поважним басом повідав Казьо. Не знаю чому, але ця Казева фраза видалась мені нетактовною.

Дім подружжя С. був старий, занедбаний, але просторий. Долі містилася їдальня, велика вітальня, мала вітальня, кабінет господаря, нагорі — коридор, з якого входили до спалень господарів, Лізи та гостей, а крім того, була ще "горішня гора": два покої з невеличким передпокоєм, власне, мансарди. В одному з тих покоїв мешкали хлопці, а другий випав мені.

— Позачиняйте нагорі двері,— нагадала пані С. — Там дощ заливає. Скочили на сходи я й Стась, полетіли до наших покоїв, але вікна там

були зачинені. Як поверталися, стрілись у передпокої поміж нашими кімнатами.

Стась узяв мене за руку й притримав. Не квапився додолу.

— Цей Казьо незносний,— сказав він. — Правда?

— Ні, чому? — відповів я.

Я забрав свою руку й мимоволі погладив його обличчя. Хотів переконатись, чи його рум'янець і на дотик такий, як персик. Стільки разів мав для цього нагоду, але зважився тільки в цю мить.

Стась раптово відхилив голову.

— Що з тобою? — спитав я.

— Сам не знаю,— відповів він,— здається, гарячки в мене нема. А може?..

— Плетеш дурниці,— сказав я.

На всяк випадок торкнувся його чола вустами. Було холодне.

Ми повернули до вітальні, де всі ще сиділи за столом. Коли заходили, Ліза глянула на Стася проникливим допитливим поглядом. Я трохи стривожився.

Дощ невдовзі вщух. Як прийшов раптово, так і пішов собі. Ми пили чай. Роман не міг стриматись і все захоплено дивився на Лізу. В Лізи була якась нова зачіска. Дві сплетені коси, скручені за вухами, а вуха в неї були маленькі, притиснені, мов квіти жасмину. Я уявив собі, що вони пахнуть фіалковим милом. Фіалкове мило лежало у ванній на столику,— певне, було Лізине.

За столом уже панував інший настрій. У повідчинювані вікна вливалося вогке, пропахле дощем повітря. Стась покашлював, але не згодився зачиняти вікно.

У ванній стояв запах фіалкового мила. Вчора я пережив у ванній дивну хвилю. Ванна, переобладнана з колишньої спальні, була звичайною великою кімнатою, тільки тепер тут стояли ванна, умивальник, стриміли металеві крани. Гарячої води не було; для купелі треба було затопити пічку. Того дня в печі не палили.

Коли зайшов до ванної, гадаючи, що вона вільна, там стояв Стась, цілком голий. Я вдав, що тим зовсім не знітився, і спитав:

— Що ти тут робиш? Теплої води немає.

— Справді,— зі смутком мовив Стась і далі безпорадно стоячи серед кімнати. Ванна була залита сонцем, і все тіло Стася світилося немовби власним світлом. Було бурштинове і трохи прозоре; я мив руки і вдавав, ніби нічого не бачу.

— Ти так змерзнеш,— сказав я.

— Ага,— мовив Стась,— уже змерз. Погрій мене. І підставив мені свої плечі.

Був доволі мізерної статури, худий і хисткий, але в поставі — елегантна юнача стрункість. Рушником, що був у мене в руці, я потер йому кілька разів плечі й передпліччя.

— Не знаю, чи це тобі допоможе,— сказав я.

— Певне, не дуже,— засміявся Стась,— але ліпше, ніж нічого.

— Нічого не вийде з твоєї купелі, скажи, хай запалять у грубці,— порадив я.

— Поки запалять, я перехочу,— зітхнув Стась.

І знову став серед кімнати ввесь у сонці й увесь бурштиновий. При цім бурштині ще ліпшим здавався його незвичний рум'янець. Я витер помиті руки рушником.

— Ну то що? — спитав я.

— Нічого,— мовив Стась, не дивлячись на мене.

Я ляснув його долонею по голих плечах і вийшов. Коли він перед цим затримав був мене в передпокої, мені пригадалася ця сцена в ванній.

За столом знову змінилась атмосфера. Підвечірок скінчився. Казьо, котрому, як нареченому, належало дбати про напої на завтрашній день, сперечався з майбутнім тестем про те, коли та скільки належало подавати шампанського. Казьо твердив, що з шампанського треба почати й подавати його ввесь час, а пан С. наполягав на білому й червоному винах, говорив навіть про вина домашні, про херес і мамалиґу. Казьо вважав це старосвітшиною й сміявся. А зрештою вже не було часу на нові закупки.

Хмари розійшлися, й сонце, схилившись на захід, освітлювало всю кімнату, грало в бурштинових низках у Лізи на шиї.

Кількість осіб у вітальні збільшилася. Прийшла Лізина вчителька співу — панна Ставро. Це була особа невеликого зросту, дуже старанно вбрана й зачесана. Знімаючи капелюшок перед люстром у передпокої, пояснювала господині:

— Я вже казала пані, що не зможу завтра бути на врочистостях. Забагато мусила б відмінити лекцій. Вже й так директор вважає, що я надто часто хворію. Тож прийшла нині попрощатися з Лізою. — Панна Ставро додала: — Попрощатися з її голосом.

Зрозуміло, що це були тільки відмовки. Не менше лекцій втратила нині, провадила їх в консерваторії та приватно як уранці, так і пополудні. Але, видно, мала нехіть до публічної демонстрації почуттів. До Лізи була дуже прив'язана і покладала на її голос величезні надії. Казала, що Ліза — найкраща з усіх учениць, яких вона будь-коли мала.

Дуже болісно переживала, що дівчина позбувається всіх можливостей кар'єри, аби осісти десь на селі під Житомиром.

— Насправді Житомир — це дуже музикальне місто,— промовила вона з іронією,— але...

При тім кисло всміхнулася. Мала дуже милий голос і нечітко вимовляла "р". Видно було, що водночас прикро вражена й пекельно зла на Казя, на Лізу, на її батьків, котрі дозволяють занапастити такий талант задля заміжжя.

Панна Ставро ніколи не мала ані найменшого заміру — принаймні так вона про це казала — змінити свій родинний стан. Зрештою не могла не стрівати чоловіків, яким подобалась. Була малого зросту, але дуже доладна, мала гарні руки, бюст трохи завеликий, бо вироблений співочими вправами; кучеряве волосся спадало їй на очі, і вона відгортала це пасмо щохвилі легким, певне, завченим, але в кожному разі принадним рухом.

Панну Ставро посадовили за стіл, налили їй чаю, Ліза принесла, певно, з кухні чи комори, кусень мигдалевого торту, призначеного для завтрашньої врочистости.

— Але ж, бачить пані,— мовив пан С,— я теж залишив свою контору й нині, й завтра там не буду. Не буду, та й годі.

Роман знетерпеливився.

— Хіба кораблі перестануть плавати Дніпром, якщо два дні в конторі не буде директора? — сказав він.

Пан С. усміхнувся:

— За два дні не перестануть... Але якби мене отак три дні не було в бюро?.. Могло б щось статись.

Панна Ставро старанно колотила ложечкою в склянці й уважно дивилась, чи цукор уже розчинився. Мені здалось, до очей їй підходили сльози.

Всі дивилися у вікна або на стіну.

— Хотіла попрощатися з голосом Лізи,— повторила панна Ставро. Роман стенув плечима:

— Переконаний, що Лізі швидко обридне Житомир, вона повернеться й заспіває нам.

Мене трохи розгнівила ця Романова тирада, тож я сказав:

— А може, вже так не заспіває. Казьо обурився:

— Що за дурниці! — А згодом, звертаючись до нареченої, додав: — Але Ліза заспіває нині для нас. Правда, Лізо?

Запанувало мовчання, Казьо явно подумав, що його не зрозуміли, бо ще докинув:

— На прощання.

Я дивувався й не міг збагнути, чому кожне слово Казя звучить так ненатурально й так дошкульно. Адже ж не було в його висловах нічого аж такого нетактовного. Ми всі хотіли, аби Ліза нам заспівала.

Панна Ставро була, власне кажучи, швидше педагогом з інтерпретації, ніж учителькою співу. Була дуже музикальна, але сама рідко співала. Подейкували, ніби колись у Відні виконувала химерну сюїту Шенберга "Місячний П'єро". А ще дуже добре грала на фортепіано.

Зрештою смеркало. Сонце сховалося за лісом, хоч іще не зайшло. Все небо зробилось рожевим, навіть малиновим, і це дивне світло вибивалось на всіх обличчях. Роман здавався дуже дивним у цьому блиску. Його шкіра стала рожевою.

Панна Ставро раптом підвелася з-за столу й підійшла до фортепіано. Ліза пішла за нею. Спинились перед клавіатурою, але не починали грати. Панна Ставро ледь обняла Лізу, і так вони повільно пройшлися вздовж усієї вітальні, стиха перемовляючись. Ми теж повставали, порозсідалися на кріслах, на канапках, розставлених без ладу.

Рожеве світло зійшло з Романового обличчя, і я побачив, яке воно бліде. А може, це мені лише так здалося, коли небо згасло і вже не було малиновим.

Ми сиділи мовчки, навіть Казьо здавався зворушеним.

Панна Ставро і Ліза ще двічі пройшлись уздовж покою. Я нишкнув у кутку канапи поруч зі Стасем. Перешіптувалися про речі відсторонені, власне, про торішній сніг. Кожного разу, коли жінки прямували в наш бік, Стась уривав мову, неначе очікуючи, що котрась із них щось скаже. Навіть злегка нахилявся. Але вони проминали нас байдуже, занурені в розмову.

Я уважно дивився на Стася. Ясна річ, з ним щось діялось. Але я не хотів бути нетактовним і нічого не казав.

Співрозмовниці затрималися в кінці вітальні і звідти, здалеку Ліза кинула на Стася погляд, сповнений тривоги. Він знову ворухнувсь, немов хотів підвестися. Але Ліза заходилася знову щось дуже жваво обговорювати з панною Ставро. Вони ще раз пройшлися вздовж покою. Поволі цілком стемніло. Роман запалив свічки на фортепіано.

Очі Стася блищали.

— В тебе температура? — спитав я.

— Звідки? — стенув він плечима.

Вони затрималися біля фортепіано. Панна Ставро вгледіла сон-траву в низьких склянках на чорній покришці. Вийняла дві квітки і пильно до них придивлялася. Була короткозора.

— Які чудові квіти,— сказала,— сон... Ліза усміхнулась.

Панна Ставро відкинула лівою рукою волосся, обернулася й сіла до роялю, який видавався занизьким навіть для неї.

Не вагаючись, вона швидко й з кришталевим дзвоном ударила по клавішах. Ліза стала й дивилась на неї.

Панна Ставро грала сонату Скарлатті. Грала швидко й завчено. Могла грати на фортепіано, як друкарка пише на машинці. Вигравала всі нюанси—а таке вигравання в Скарлатті дуже важке — вигравала, не дивлячись на клавіатуру, і її малі білі руки стрибали по клавішах, як птахи, що клюють зерно.

Вона дивилась увесь час на Лізу, котра застигла нерухомо збоку. Це нагадувало чарування, передавання флюїдів. Це була дуже дивна хвиля.

І я дивився на Лізу. Не була гарна. Але коли так стояла нерухомо, обернута профілем до мене, можна було придивитись до її незвичайної постаті. Була струнка, як деревце, свіжа, мов ті квітки, котрі прийняла з рук панни Ставро, і на обличчі її запалав такий самий рум'янець, як на щічках Стася. Вона виставила вперед груденята, видно було, що збудована пречудово, легка сукня облягала її тіло й надавала йому чогось небуденного. Я зауважив, що тільки ми з Романом не зводимо з неї очей, решта присутніх намагалися не дивитись на неї, а Стась навіть одвернувся до відчиненого вікна.

Панна Ставро заграла дві сонати. Я дивувався її вправності й легкості. Здавалося, з-під її пальців звивається мережа звуків і та мережа огортає, оточує Лізу. Гострі й короткі звуки оточували дівчину зусібіч, мов рій бджіл, і трохи навіть здавалось дивним, що вона стоїть так нерухомо, задивившись на вчительку, і не обганяється від цих кружляючих роєм звуків, не махає долонею, навпаки, знерухоміла й стоїть.

Злотавий серпанок звуків ніби оточував її прозорою запоною, огортав, а водночас ніби оголював. Тіло проступало з-

під легкої сукні, було закрите, але таємно відкривалося нам усім. Я подумав собі навіть, які в неї білі груди!

Панна Ставро, незважаючи на швидкі стрибки рук по клавіатурі, встигала ще в коротких люфтпаузах відкидати лівою рукою волосся, що спадало пухнастим пасмом на чоло, і тим рухом виявляла всю свою молодість і грацію.

Чекали, коли на ту мережу золотих бджіл впаде перша нота іншої мелодії. Й перший тон, чистий і розлогий, який видала зі свого горла Ліза, бринів, мов тихий відгук віолончелі, несподіваний вступ чародійного інструменту.

Панна Ставро таки не скінчила другої сонати. Урвала її на високій ноті, ніби угледівши, що її чар набув сили і що Ліза вже стоїть, заворожена музикою, як жриця, готова до жертви.

— Що заспіваєш? — спитала. Ліза стрепенулась.

— "Сни",— відповіла. — "Die Träume".

І притиснувши пухнасті квітки до грудей, обернулась до нас.

Панна Ставро почала акомпанувати. Великий був контраст між золотим мереживом Скарлатті та музикою поплутаною, задумливою, квартовою музикою "Снів".

— "...Чи знаєш ти — хисткі примари..." — почала Ліза тихенько і так інтимно, немов співала для себе. Але мене пройняв трепет жаху й нечуваної насолоди.

"...Чи знаєш ти? — хисткі примари Обплітають сни мої. Сни, що, як весняне сонце, Сніжний вичарують квіт..."

І тут було видно, як набрала глибокого віддиху, аби кинути високу, проникливу, тихеньку ноту, котра усіх нас змусила здригнутись.

"...аж до втіи, що й не снилась, кличе день новий..."

І ясно було, що Ліза співала ні до Казя, ані до Романа, ані до панни Ставро — співала до вічного коханого, котрий разом зі снами й квітами ожив у її грудях.

І всі повернули до неї обличчя, ніби чогось чекали.

Ми довго не засиджувалися, вранці чекала на нас праця, й біганина, і взагалі важкий день. Я провів панну Ставро до трамвайної зупинки. Ми всю дорогу йшли мовчки.

Раз тільки панна Ставро затрималася на стежці й подивилась мені у вічі, спитала:

— Чи буде вона щаслива?

— Панно Мері, я замолодий, аби відповісти на таке запитання. Як я можу знати?

— Ах, Боже,— зітхнула панна Ставро,— ну авжеж. І ми рушили далі.

Коли я повернувся додому, всі вже розійшлись по своїх покоях. І світло внизу погасили. Я прокравсь до своєї мансарди. Біля ліжка стояв величезний букет сон-трави. Пахнув свіжістю, весною, щастям.

Я швидко вклався. Не встиг погасити світла, зайшов Стась. Був у піжамі.

Сів коло мене на ліжку. Я стривоживсь його мовчанням. Але теж мовчав. Знав, про що йтиметься.

За хвилю притулився до мене і обійняв мене за плечі. Я почув, що плаче. Сльози текли йому по щоках.

— Стасю, не плач,— сказав я,— не плач.

Але він не казав нічого. І я почав зціловувати ці сльози безкрайого жалю з укоханого рум'янцю.